

bij nacht voort. De Harnhutters zongen van ons in hun avondzang: „Laat mij slapend op u wachten! Heer, dan slaap ik zoo gerust. Geef mij heilige gedachten en wees in den droom mijn lust". Maar hoe goed dit ook bedoeld was, het gaf te weinig. Als men diep slaapt heeft men geen gedachte. Ons denken staat stil. En al moege een zeer enkele maal in den droom een verlustiging in den Heere ons deel zijn, zoodat we in onzen droom zelfs soms bidden, toch blijft dit alles hoog uitsondering, en men mist ten eenenmale Gods arbeid aan onze ziel in den slaap, zoo we dien arbeid beperken tot het opwekken in ons van heilige gedachten en tot een verlustiging in onse dromen.

Van den Openbaringsdroom zwijgen we hier geheel. Al heeft toch God de Heere zich herhaaldelijk ook van dien droom bediend, om zijn wil te openbaren, dit alles ligt geheel buiten ons gewone leven. Meestal zelfs werd zulk een Openbaringsdroom ingeleid door wat de Schrift noemt „een diepe slaap", wat een slaap van andere orde is, en Gods arbeid aan onze ziel in den slaap, die elken nacht doorgaat, en nimmer uitblijft, draagt een geheel ander, en een veel algemeener karakter.

Zelfs de lieden der wereld erkennen dit, als ze met een Fransch spreekwoord zeggen: *La nuit porte conseil*, d. w. z.: De nacht brengt raad, daarmee bedoelende, dat wie 's avonds nog niet met zijn besluit in een gewichtige zaak gered is, beter doet, zijn besluit tot 's morgens uit te stellen, omdat in den slaap zulk een besluit van zelf beter rijpt. Ook wij pleuen te zeggen: „Daar moet ik mij eerst nog eens op beslappen", hiermee eveneens bedoelende, dat men, na de ure van rusten, van zelf beter zal insien, wat men te doen heeft, en welke keuze moet gedaan worden.

En geheel ditzelfde nu, alleen in meer heiligen zin bedoeld, spreekt de Psalmist uit, als hij zingt: „Zelfs in den nacht onderwijzen mij mijn nieren". Niet de eigenlijke nieren zijn hiermee bedoeld, die een geheel andere functie tot vochtscheiding hebben. Van de nieren wordt hier beeldspreekig gesproken. Als de Schrift tusschen hart en nieren onderscheidt, is daarmee bedoeld, dat er onder ons hart nog een diepere grond van ons wezen ligt, waaruit het hart zijn aandrifft en stuur ontvangt. En overmits nu in ons lichaam de nieren onder het hart liggen, d. w. z. nog dieper dan ons hart, koos de Schrift die uitdrukking van nieren, om daarmee den diepten ondergrond van ons zieleleven aan te geven. „In uw nieren" wil zeggen, in de verborgenste diepte van uw innerlijk wezen. En daar nu de inwerking van onzen God op ons innerlijk wezen juist het meest in die diepte, in dien ondergrond van ons zieleleven plaats grijpt, beteekent de zegswijze: „Zelfs in den nacht onderwijzen mij mijn nieren", dat God de Heere zijn heiligen arbeid aan onze ziel in het diepst van ons wezen, niet beperkt tot de uren van den dag, maar dien arbeid ook in den nacht voortzet, en ook in den nacht ons zieleleven stuurt, richt, verrijkt, bevestigt en verhoogt.

De nacht is daarom althans een doelloos stuk van ons leven. Aan lichaam en ziel beide zet God de Heere zijn almachtige, alomtegenwoordige werking ook in den nacht voort.

Hiervan merken we in den slaap niets; we zijn er ons, als we slapend nederliggen, niet van bewust. Deze stille, geestelijke arbeid van God aan onze ziel gaat buiten ons bewustzijn om. Eerst later kunnen we aan de uitkomst iets van den arbeid van God aan onze ziel bespeuren.

Het bijsoort der kenmerk van dezen nachtelijken arbeid aan onze ziel is daarin gelegen, dat de werking Gods in den nacht geen tegenwerking ondervindt, noch van ons zelf, noch van de wereld. Bij ons staat die tegenwerking gedurig aan Gods werk in den weg. We zijn zelf te veel bezig, hebben het te druk, ons hart en heel ons innerlijk leven is te veel gespannen. En ook, bij dag verkeren we veelal in de wereld, en somtijt die wereld gedurig in ons hart binnen met haar verleidingen, met haar bestrijdingen en bedreigingen. De vezelen en draden van ons innerlijk zieleleven liggen dan niet stil, maar zijn in gestadige beweging en trilling, en juist daarom zijn ze voor de inwerking van onzen God dan minder ontvankelijk.

Maar in den slaap is dit alles anders. Ons denken staat dan stil, en onze waarneming houdt op. Ook dan zelfs, als de wereld in onzen droom naverkt, in dit niet een actie die van buiten op ons aankomt, maar een actie die onbewust van binnen opkomt. Vandaar dat de gesteldheid van ons innerlijk wezen in den slaap zich veel meer en veel beter voor de inwerking van Gods Geest voegt en schikt. Zoodat de heelmeeester zijn ontleedmes niet in ons vleesch kan zetten, of we moeten geheel stil en onbeweeglijk liggen, zoo ook kan de ongestoorde inwerking van God op ons innerlijk wezen dan alleen haar volle kracht oefenen, als alle eigen beweging in ons tot rust is gekomen, en we geheel lijdzaam ons aan onzen God overgeven.

Dit wil niet zeggen, dat onze God niet ook bij dag op ons inwerkt. Nooit verlaat Hij ons. Althans is Hij met ons bezig en doende. Maar de inwerking bij dag draagt een ander karakter, richt zich meer op de dingen van het oogenblik, op het bijzondere waarin we betrokken zijn, op ons eigen denken en doen. Doch van geheel anderen aard is wat God in den wortel van ons innerlijk leven teweeg brengt, wat hij doet om het fundament van ons innerlijk bestaan, hechter te maken, wat Zijn Geest in ons werkt om het centrum van ons zieleleven te sterken.

Ons innerlijk zieleleven is zoo saamgesteld en zoo teeder, dat we het zelf niet kennen. Onze ziel is en blijft voor ons zelf een onbegrepen iets. Wat eigenlijk onze ziel is, wie zal het zeggen? Het is een naam dien we uitspreken, een woord dat we in klank brengen; maar waarin eigenlijk onze ziel bestaat, hoe ze innerlijk is aangelegd, van wat aard haar krachten en werkingen zijn, dringt slechts uiterst oppervlakkig tot ons bewustzijn door. Reeds ons hart is voor ons een mysterie, dat we bijna niet doorgronden kunnen, en als men ander zijn hart tot dat verborgen leven wil afhalen, dat „de nieren" heet, dan wordt alles donker voor ons en zien we niets meer.

Maar onze God kent dit hart dat Hij geformeed heeft, en doorglukt onder dit hart heel ons verborgen leven tot zijn diepste diepte. En wij Hij alleen hier de kennis bezit, en Hij alleen tot dit verborgen leven den toegang heeft, is Hij alleen in staat en machtig op dit verborgen leven in te werken. In deze verborgen diepte schuilt de wortel van ons geloof, en het is door dat geloof dat Hij ons stuurt en richt.

Niet altoos bij het ontwakken, veelal veel later, soms dagen en weken daarna, beginnen we dan wel te merken, dat onze kracht gesterkt, onze zin geheeld, onze gemeenschap met God verrijkt is. Dan weten we daar geen oorzaak

van op te geven. Het is als een verrassende aanwinst voor ons geloofsleven, die ons de borst een zoo zalig vroom gevoel doet doordringen. De verleiding heeft minder vat op ons. Ook ons bidden is intiemer en bezielender geworden. We zijn tot meer in staat, we genieten een vaster vertrouwen op onzen God. De uitgangen onzer ziel gaan meer vanzelf naar Boven. We dorsten niet meer naar het water des levens, maar drinken het bij volle teugen in. En aan alles merken we, dat er iets met ons gebeurd, dat er iets in ons veranderd is.

En als we dan met de Schrift voor oogen ons zelve afvragen, hoe dit alzo in ons is totstand gekomen, dan knielen we aanbiddend en dankend neder om onzen God te verheerlijken, die zelfs in den nacht aldus ons innerlijk leven verrijkt, gesterkt en bevestigd heeft.

Amsterdam, 22 October 1909.

In den bidstond, die Dinsdagavond in de Keizersgracht-kerk gehouden werd, ontleende Ds. van Schelven zijn inleidend woord tot het gebed aan Psalm 127: 1. In verband met dit woord wees hij er op, hoe steeds het gebed bestaat, dat de mensch vergeten zal, dat alles afhangt van den zegen Gods. Dat gevaar dreigt, wanneer de vijanden veel zijn en eigen kracht gering is; zoo licht maakt dan moedeloosheid zich van 't hart meester en moet God ons daarom toeroepen: niet door kracht noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden. Maar dat gevaar bestaat niet minder, wanneer voorspoed ons omringt en alle hulpmiddelen ons ten dienste staan; men gaat dan op die hulpmiddelen zijn vertrouwen stellen, in plaats van op den Heere onzen God; daarom waarschuwt Salomo, dat de bouwlieden te vergeefs bouwen en de wachters te vergeefs de stad bewaken, wanneer God zijn zegen onthoudt. Reden tot dankbaarheid was er zeer zeker, want de stichting der Vrije Universiteit had aan ons Gereformeerde volk een Hoogeschool geschonken, waar ze met gerustheid hun zonen konden heenzenden. Het aantal harer hoogerleeraren en studenten had zich allengs uitgebreid, en wie aanvankelijk smaalde, dat ze niet anders was dan een theologisch schoolje, om predikanten op te leiden, kan thans wel van het tegendeel overtuigd zijn, waar ze reeds drie faculteiten bezit, voor de oprichting eener vierde de eerste stappen gedaan zijn en het aantal studenten, dat dit jaar voor de studie der rechten zich aanbood, niet onbelangrijk dat der theologen overtrof. Maar hoezeer de Universiteit won in aantal, kracht en positie, toch mocht het oog niet gesloten worden voor het gevaar, dat de eigenaardige strooming der geesten in onzen tijd ook voor haar medebrengt. Ongetwijfeld komt in onze dagen de religie weer meer tot haar eere en zijn de menschen zelfs alleszins godsdienstig, maar tegelijk staat daarmee het streven gepaard om de scherpe lijnen van de beginselen weg te doezelen en in plaats van het Gereformeerde het algemeen Christelijke op den voorgrond te stellen. Op het pas gehouden eeuwfeest van Calvijn's geboorte waren mannen van allerlei richting gekomen om den Hervormer van Genève te huldigen, maar van de beginselen door Calvijn verkondigd, wilde men niets weten. Het schoone woord van Groen: in ons isolement ligt onze kracht, dreigde vergeten te worden. Niet in de uitbreiding van het getal, maar in de beslistheid, waarmee het vaandel ontplooid wordt, ligt waarborg voor duurzaam invloed, gelijk met tal van treffende voorbeelden, aan de Schrift en de historie ontleend, werd aangevoerd. Na dit ernstige woord droeg de voorganger de belangen der Hoogeschool, inzonderheid van hare Hoogerleeraren en studenten, in den gebede aan God den Heere op.

Woensdag te drie ure vond daarna in de groote zaal van het Gebouw van den Werken Stand de plechtige overdracht van het rectoraat plaats, waarbij een zeer talrijke schare was opgekomen. Behalve Directeuren, Curatoren en Hoogerleeraren waren ook aanwezig twee Regeeringscommissarissen en drie deputaten der Gereformeerde Kerken. De afstredende rector, Prof. Dr. W. Geesink, hield bij deze gelegenheid een rede over de verhouding van zedelijkheid en recht:

Geroepen, onder meer, ook de ethiek en de geschiedenis der wijsbegeerte te doceren, kwam Spr. meermalen te staan voor het probleem van zedelijkheid en recht. Waar een algemeen bevredigende oplossing daarvan nog ontbreekt en bestaande oplossingen hem niet konden bevredigen, heeft hij toen naar een gevoende en wil de door hem, naar hij meent, gevondene voordragen. Hij zal daarom spreken over: *de verhouding van zedelijkheid en recht*.

Om het probleem niet te embrouilleren acht spreker het noodig wel in het oog te houden, dat het bij de vraagstelling gaat over de verhouding van de gangbare zedelijkheid en het positieve recht.

En nadere en nog maar voorloopige beroving over wat zedelijkheid en wat recht is leert reeds, dat men beide, vooral niet zelfstandigheden moet hypostaseren. Men moet onderscheiden, al zijn die ook niet van elkander afgescheiden, zoo bij zedelijkheid als recht, tusschen de handelingen en gezindheden als de stol en de normen daarvoor als de vorm. De vraagstelling wordt dan die naar de verhouding van de normen, zoo voor de handelingen als de gezindheden, van de gangbare zedelijkheid en van het positieve recht en naar hun verhouding tot de ideeën van zedelijkheid en recht.

Na dus de vraagstelling te hebben vastgesteld, geeft Spr. ter oriëntering in het probleem, een kort en zich tot het voornaamste bepalend overzicht van de geschiedenis van het probleem. Betrekkelijk is het niet zoo heel oud, maar kwam het eerst op in dat natuurrecht, waarvan Hugo de Groot de vader is. Echter niet door hem, maar door de latere leeraren van het natuurrecht, tot op zekere hoogte reeds door PUFENDORF, maar vooral door CHRISTIAAN THOMASIIUS is het gesteld. Volgens dezen verbanden het *iustum* en het *honestum* zich als disjuncte begrippen; verschillen recht en zedelijkheid in doel, en is de dwang het specifiek verschil tusschen rechtsplicht en zedelijkheid.

Tusschen THOMASIIUS *Fundamenta* en FICHTE's *Grundlage des Naturrechts* ligt bijna heel de 18e eeuw. In dit laatste werk wordt de verhouding die eener contradictoire tegenstelling. Nog vóór dat echter de eeuw ten einde liep, gaf Kant, een jaar later dan FICHTE, zijn oplossing in de *Metaphysik der Sitten*. Naar zijn onderscheiding van ethische en juridische wetgeving, komt het bij de zedelijkheid alleen aan op de gezindheid (moraliteit), bij de juridische alleen op de handeling (legaliteit) en is de dwang inharent aan het recht.

In de Duitse speculative school, waar na FICHTE met de voorstelling van een natuurrecht was gebroken, gaven SCHELLING en HEGEL hier oplossingen welke even als die van KRAUSE's leerling AHNES en van den theologiseerenden jurist STAHL door Spr. werden vermeld. Met een bespreking van de oplossingen, ons geboden in de jongste literatuur door CATHREIN en HOFFDING, en in die van deze eeuw, door den neo Kantiaan STAMMLER, den auteur van *Wirt schaft und Recht* en van de *Lehre von den Rechten der Rechte*; door BEROLZHEIMER en door onzen landgenoot STUUVCKEN, welke laatste in zijn dissertatie over: *Der Rechtsbegriff* echter alleen het formeele verschil tusschen rechtregel en moraalvoorschrift behandelt, — wordt dit overzicht besloten.

Tot de door hem gevonden oplossing nu van het probleem der verhouding van zedelijkheid en recht is Spr. gekomen door haar langs drieërlei weg te benaderen en wel langs die wegen welke hij zou willen noemen *den genetischen*, *den logischen* en *den wegr der begripsonderscheiding* en *den Theologisch-Metaphysischen* weg.

Bij den genetischen weg ging het, om door inzicht te verkrijgen in het ontstaan van gangbare zedelijkheid en van positief recht, de oplossing hunner verhouding te benaderen, al is Spr. zich daarbij ook bewust, dat het in dezen weg te vinden ontstaan niet verder brengt dan het slechts voor ons eerdere en niet tot wat in het wezen der dingen het eerdere is.

De Sociologie en de ethnografie leeren, na gebroken te hebben met de fictie van den geïsoleerden mensch, de „Gruppenzugehörigkeit" van den eenling. En gelijk nog bij het kind door zijn gebondenheid aan de zeden van het gezin al: normerende gedragsregel de potentieel in zijn geest liggende rechtelijke en zedelijke besef tot actualiteit worden, zoo ook bij de menschheid in de wereld na zondvloed en val, uit haar gebondenheid aan de Sitten der groepengemeenschappen.

Uit deze Sitten, zelf op het innigst verbonden met de religie en waarbij de goden als wachters der zedelijke wereldorde wier reflex de Sitten is, stonden, maakten zich los de normen voor recht en zedelijkheid. Ook voor Israël waar men, in onderscheiding van de volkeren, zich bewust was, dat achter de Sitten de wil van God stond, die niet slechts de wereldorde bewaakt, maar ook zelf stelt, bracht de positieve goddelijke wetgeving van Sinaï in de rechtsnormen der vijf laatste geboden van den dekalog geen novum quid. Krachtens het gemeenschappelijk ontstaan nu van de gezindheid tot en de normen voor zedelijkheid en recht, kan de verhouding van beide niet een disjuncte, veelmeer een contradictoire zijn en moet ook de dwang aan beide verbonden, niet een constitutief, maar een accessoir element zijn; gevolg slechts van wat ROTHE noemde het „natürliches Widerstreben". De mensch is antinomiaan van nature.

Het voorloopig resultaat in den genetischen weg verkregen, werd versterkt en verrijkt in den logischen of den wegr der begripsonderscheiding. Het menschelijk willen, dat zich op handelen richt, verloopt bij ongestoorden voortgang in de vier momenten van doelstelling, motivatie, beslissing en uitvoering. In al deze vier momenten is het zoo bij recht als zedelijkheid onderworpen aan de beoordeeling van ons zelf en die van anderen, en wel naar die normen of maatstaven welke wij als de zedelijke in ruimer zin aanduiden en die, in onderscheiding van de logische en esthetische, een verplichtend karakter dragen. Spreker toont aan, tegenover Kants tegenstelling van moraliteit en legaliteit, aan, dat die normen bij de zedelijkheid ook over de handeling en bij het recht ook over de gezindheid gaan en men dus, zoowel bij de zedelijkheid van een objectieve, als bij het recht van een gezindheid van het willend subject en in dien zin van een subjectieve zijde mag spreken.

Bij de objectieve zijde van zedelijkheid en recht of de normen voor de gedragingen is er een formele overeenkomst, wil beide, ook de zedelijke, en dat niettegenstaande SCHLEIERMACHERS critiek op het begrip „zedelijk geoorloofd", regelen voor behooren en mogen zijn. Tusschen die normen echter is en door de modaliteit waarop zij zich als verplichtende normen richten tot het handelend subject en door haar mate rieelen inhoud tweërlei verschil.

De rechtsordeering toch is een gebiedende en veroorloovende kracht, wier normen zich als zelfthetische of autokratisch gebod, zij het ook — door dat niet alleen de onderworpenen maar ook de gebieders er zich aan gebonden weten — niet als willekeurige bevel, tot het willend subject richten. Autokratisch, wij het positieve recht, zonder te vragen naar de toestemming van hen die er aan onderworpen zijn, wil gelden. Niet uitsluitend de staat, maar ook de trekkende borden en nomadiseerende volkeren hebben in den loop der tijden dat recht als uitwendige regeling voor gemeenschappelijk samenwerken gesteld.

Ook de zedelijke ordening is gebiedende en veroorloovende kracht, maar niet autokratisch; doch alleen wanneer het willend subject haar normen innerlijk toestemt, ook al handelt hij er niet naar, hebben zij voor hem een verplichtend karakter. Het ethos is altijd persoonlijk.

Het tweede verschil ligt hierin, dat onder de normen voor zedelijkheid en recht beide wel verplichtende gedragsregelen voor het handelend tegenover anderen zijn, maar dat alleen onder de zedelijke, normen voor het handelend in de trekking tot ons zelf voorkomen. En dit verschil ligt nog dieper, de zedelijke normen voor de handelingen in betrekking tot anderen regelen veel meer belangen van anderen dan de rechtelijke. En de enkelen, die zij regelen, regelen zij dan nog tot een minimum.

De dwang, het verschil waarop men gewoonlijk wijst, acht Spr., ook op grond van gezaghebbende juridische literatuur, niet essentieel voor het recht, al is hij ook steeds met het positieve recht verbonden. De dwangbedreigende regel met den eigenlijken rechtregel in het positieve recht verbonden, is even als de innerlijke draag bij het zedelijk gebod een gevolg van het reeds bovengenoemde „natuurlijk" weerstreven, dat op zijn beurt een gevolg is van de *zonde*.

Bij de subjectieve zijde van zedelijkheid en recht of de gezindheid van het willend subject ligt in de gezindheid, die hem, als deugd, zijn willen doet richten op een door hem als goed erkend doel, de eenheid van het zedelijke en rechtelijke. Die eenheid differentieert zich echter in den plicht of de door de wet geboden wijze van handelen. De zedelijke plicht is het naar de normen der zedewet handelen in betrekking tot zichzelf en tot anderen en is ook als laatste,

altijd éénzijdig; door welwillende handelingen behoort het welzijn van anderen bevordert. De rechtsplicht daarentegen is het naar de normen der positieve rechtswet handelen in betrekking tot anderen en is altijd wederkeerig. Wijl echter doel van het positieve recht niet is, maar de coëxistentie der menschen, als van de, in hokken en kooien opgesloten dieren eener menagerie, doch het achten van elkanders vrijheid en het ongestoord tot hun gemeenschappelijk welzijn deelneemen aan de materiële en ideële taak der samenleving, is echter iedere rechts plicht ook een zedeplicht, al is ook niet iedere zedeplicht een rechtsplicht. De deugd der gerechtigheid is als *justitia particularis*, een onderdeel van de *justitia generalis*.

Het resultaat in den logischen wegr der begripsonderscheiding verkregen, was dat de gangbare zedelijkheid en het positieve recht objectief bezien zich verhoudt als twee secante begrippen. Zij verschillen door het zelfthetische als het kenmerk van de rechtsnormen, door het de toestemming van het willend subject verlangend kenmerk van de zedelijke normen. Maar zij zijn niet van elkander af te scheiden en grijpen deels in elkander, doordat sommige zedelijke en sommige rechtelijke normen in de gedragsregel in betrekking tot anderen zijn, hoe ook onderling weer verschillend, een kenmerk gemeen hebben. En daarnaast liggen dan eenerzijds die rechtelijke normen welke, wel niet met het recht, maar met de gedragsregelen van het positieve recht, als dwangregelen, zijn verbonden, en anderzijds die zedelijke normen welke alleen gedragsregelen in betrekking tot onszelf zijn.

Van de subjectieve zijde bezien, was het resultaat, dat de afdwingbare en wederkerige rechtsplicht wel van den zedeplicht verschilt, maar door zijn samenhang met de deugd der gerechtigheid en krachtens de verhouding der *justitia particularis* tot de *justitia generalis* als het lagere of incidentele begrip tot het hogere, den zedeplicht staat.

Ten slotte de oplossing van het probleem benaderend in den theologisch-metaphysischen wegr, behandelt Spr. de verhouding der gangbare zedelijkheid en het positieve recht tot de idee van het recht en de idee van de zedelijkheid. Wijl bij het positieve recht vaak *summum jus summa injuria* was en de gangbare zedelijkheid vaak met zichzelf in strijd kwam, hebben de menschen gezocht naar de idee van goed en recht. Zoo de Romeinen met hun *ius naturae* en *naturalis ratio*; de Griekse wijsgeeren inzonderheid ARISTOTELIS; de leeraren van het oudere natuurrecht, inzonderheid THOMAS VAN AQUINO; en ook de leeraren van het nieuwere natuurrecht.

Is het oudere natuurrecht, waarvan alleen het principium primarium: „doe het goede en laat het kade" — te handhaven is, op te geven, zijn grondgedachte, dat er boven het positieve recht en de gangbare zedelijkheid een door God gestelde rechtsorde is, moet gehandhaafd. In deze rechtsorde, voor ons kenbaar uit de H. Schrift, de natuur en de historie, ligt de idee van het goede en van het recht. Gangbare zedelijkheid en positief recht, beide gegrond in deze Goddelijke rechtsorde, hebben zich daarnaast te corrigeren en te conformeren.

Als u toekomend aan de *fata academica*, vermeldt Spr. het sterven van Prof. BIESTERVELD en den curator Dr. A. J. W. MONNIK. Het eere-doctoraat in de rechten aan Dr. A. KUYPER door de Hoogeschool van Leuven verleend. Het contract tusschen de Theologische Faculteit en de Gereformeerde Kerken. De verkiezing van den heer TH. RUYGSEN tot Directeur en de benoeming van den Directeur den heer J. H. DE WAAL MALEFUT tot Minister van Koloniën.

Het college van Curatoren werd voltallig door de benoeming van de heeren Dr. H. FRANKS, Dr. D. SCHIEBENS en Mr. S. DE VRIES Czn. In de Commissie van Toezicht, benoemd volgens Art. 201 der Hooger Onderwijswet, trad Mr. J. C. DE MARIE OVINS. In het afgeloopen Academiejahr werden gerecenseerd 157 studenten, en hadden 7 promoties plaats. Bij den aanvang van den nieuwen cursus in September l.l. zijn ingeschreven in het Album academicum 13 studenten.

Ten slotte draagt Prof. GEERINK het rectoraat over aan zijn daartoe door heeren Directeuren, op voorschot van den Senaat, voor het nieuwe Academiejahr benoemen ambtgenoot Prof. Dr. H. H. KUYPER.

Met groote belangstelling werd deze rede aangehoord, die over een zoo moeilijk en ingewikkeld probleem, dat telkens de denkende geesten heeft bezig gehouden, nieuw licht trachtte te verspreiden. De keurige historische uiteenzetting van hetgeen door de groote denkers van vroeger en later tijd over dit onderwerp gezegd was, toonde, hoeveel ernstige studie aan deze oratie is ten koste gelegd; maar niet minder belangrijk was zeker dat gedeelte, waarin de spreker, winste doende met de ervaring van vroeger tijd, langs logischen, genetischen en theologisch-metaphysischen wegr tot een eigen oplossing van dit probleem trachtte te komen. Eerst wanneer deze oratie, gelijk het voornemen bestaat, in druk verschenen is, zal breeder bespreking mogelijk wezen. Voorloopig brengen wij den afgetreden Rector dank voor het vele kostelijke, dat hij ons bood.

Een dogmatisch geschil?

IV.

Zoo is dus niet in de Heilige Schrift, maar in de heidense mythologie de oorsprong te zoeken van de voorstelling, dat Christus een bezoek aan de onderwereld heeft gebracht, om daar zijn Goddelijke macht over den hellevorst te toonen. De Griekse sagen van heroën, die het bestaan hadden in de onderwereld af te dalen en met helse monsters te kampen, werd in verband met het geloofsartikel, dat Christus nedergedaald was ter helle, op Christus overgebracht. In beide gevallen spraken men van een *hades vaart*, een *descensus ad inferos* en de gelijkheid van term werkte de overdracht van voorstelling onwillekeurig in de hand. Eigenaardig is, gelijk wij zagen, dat die mythologische voorstelling in de apocriefe Evangelien het eerst zich duidelijk afteekent en straks tot al rijker ontwikkeling komt. Zoo drong deze gedachte in de Christelijke wereld binnen en werd met zoo menig andere legende uit deze verdichte Evangelien in de traditie der Kerk overgenomen. Steun scheen deze voorstelling te vinden in wat de Schrift zelf ons bericht van de worsteling en overwinning van Christus op Satan en de booze engelen

bevochten. Het nateve denken der eerste Christenen kon zich die worsteling en overwinning niet anders voorstellen dan doordat Christus werkelijk naar de hel was nedergedaald, want de hel was de burch van Satan, waar hij troonde en het middelpunt was van zijn heerschappij. Zoo werd het geloofsartikel van Christus' nederdaling ter helle, waarin de diepste vernedering van Christus zich uitsprak, omgezet in een triomftocht naar de hel, waaruit Christus' Goddelijke glorie en luister bleek.

Toch is hiermede tot verklaring van het Roomsche dogma nog niet genoeg gezegd. Reeds zeer vroeg toch kwam daarnaast de voorstelling op, dat Christus naar de onderwereld was gegaan, niet alleen om Satan te overwinnen, maar tegelijk om bevrijding en verlossing te brengen aan de gevangenen, die Satan in der kerker opgesloten hield. Zelfs is en bij de Griekse en bij de Roomsche Kerk deze laatste gedachte overheerschend geworden en treedt de overwinning op Satan daarnaast min of meer op den achtergrond. Van de Roomsche Kerk hebben we dit vroeger reeds gezien, toen we meedeelden, wat de Roomsche Catechismus aangaande Christus' nederdaling ter helle leert. Wat de Griekse Kerk betreft, blijkt dit uit haar Confessio Orthodoxa en den Russischen Catechismus. Al neemt de Griekse Kerk het artikel: nedergedaald ter helle, in haar Geloofsbelijdenis niet op, toch verklaart ze in Qu. XLIX van haar Confessio orthodoxa, dat Christus naar zijn ziel, toen het lichaam in het graf lag, naar de hel is neergedaald „om de zielen der vrome aartsvaarders uit de hel te verlossen en over te brengen in het Paradijs tegelijk met den moordenaar die aan het kruis hangende, in hem geloofd had." En in den Russischen Catechismus vraag 215 wordt gezegd, dat Christus in de hel is neergedaald „met het doel om daar zijn victorie over den dood te prediken en de zielen te verlossen, die zijn komst in het geloof verwachtten."

Ook deze voorstelling is aan de apocriefe Evangelien ontleend; reeds in het Evangelie van Petrus komt ze voor: het verhaal van de zendingsreis van Thaddeus legt hier evenzeer nadruk op, en in het evangelie van Nicodemus wordt deze gedachte zelfs breed uitgewerkt. Ongetwijfeld nu staat deze idee in verband met het raadselachtig woord van den Apostel Petrus, dat Christus is heengegaan, „om den geesten in de gevangenis te prediken", want er is in deze apocriefe verhalen telkens van zulk een *prediking* van Christus aan de afgestorven zielen sprake. Ook de oudste kerkvaders vatten het woord van Petrus vaak reeds in dien zin op, dat daarmee bedoeld was een Evangelieprediking aan de geesten, die voor Christus komst gestorven waren. Met name door: Origines, invloed is deze voorstelling in de Oostersche Kerk zelfs zeer verbreid geworden. Ze hangt saam met zijn leer van de „wederopstanding aller dingen". Origines liet ook na den dood de mogelijkheid voor bekeering open en geloofde, dat zelfs Satan en de booze engelen ten slotte behouden zouden worden door Christus' genade. Toch ontmoette deze voorstelling wel ernstige bezwaren. Van de mogelijkheid eener bekeering na den dood meldt de Schrift niets, en nog veel minder van een wederherstelling aller dingen, waardoor zelfs Satan weer terecht zal worden gebracht. Bovendien, zelfs indien het woord van Petrus inderdaad verstaan moest worden van een Evangelieprediking aan de afgestorvenen, dan kon blijkens het verband hier alleen sprake zijn van degenen, die in de dagen van den zondvloed geleefd hadden. Er staat toch in I Petrus 3: 20 uitdrukkelijk: *die* certijds ongehoorzaam waren in de dagen van Noach. De Schrift nu stelt ons juist deze menschen voor als de meest verstokte en verharde zondaren, een wereld zoo vol ongerechtigheid, dat God de Heere door den zondvloed aan den gruwel van haar bestaan een einde heeft gemaakt. Christus zelf wijst er op in Matth. 24, dat in de dagen, die aan het laatste oordeel vooraf zullen gaan, de openbaring der zonde een even verschrikkelijk karakter zal aannemen als in de dagen van Noach, en daarop het wereldgericht volgen zal. En waarom dan toch juist aan deze goddeloosden door Christus de blijde boodschap der verlossing gepredikt zou wezen, was onbegrijpelijk. Enkele Gnostieke dwaalleeraren, zooals Marcion, mochten in hun afkeer van het Jodendom en den joodschen God, gelijk ze het noemden, zoover gaan, dat ze allen, die tegen de wet van den joodschen God zich verzet hadden zooals de Kainieten, de mannen van Noach's dagen, de inwoners van Sodom enz. voor de ware kinderen Gods hielden, het Christelijk besef reageerde tegen deze omkeering van alle religieuze en zedelijke besceffen. Genade en verlossing had Christus' komst in de hel teweeggebracht niet voor deze door God vervloekten, maar, zoo meende men, voor de vromen en rechtvaardigen, voor Seth en Enos, voor de patriarchen, voor de geloovigen des Ouden Verbonds, die in de hoop op Christus ontslapen waren. Zij „waren de gevangenen in den kerker", die Christus door zijn overwinning op Satan had verlost.

Nu ligt in deze gedachte, gelijk we gezien hebben, een element van waarheid. In enkele symbolen der Gereformeerde Kerk wordt bij de verklaring van het artikel: nedergedaald ter helle, er uitdrukkelijk op gewezen, dat Christus' dood voor de geloovigen des Ouden Verbonds een verandering heeft te weeg gebracht. In goeden zin verstaan, kan dit worden toegestemd, want de Schrift zelf leert ons, dat „de geloovigen des Ouden Verbonds", die door het geloof getuigenis hadden gehad, de belofte niet hebben verkregen, alsoo God wat beters over ons voorzien had, opdat zij zonder ons niet zouden volmaakt worden." (Hebr. 12: 39, 40). Maar de fout school hierin,

dat me komt zi voorsteld storven rechtvaan heengaa

Om d tegen de moet er beelden telijke omtrent dachte b afgestorv wereld, l god der voerde. I rijk werd kortweg donkere t waar geer een vreug werd gele was er v goddeloos den Tarti de rechtv Elyseesch noch rech hadden, d een tussch streng do tocht niet. één geheel van één v De tegenst waar de z verdorven gestraft w In den he maar voor daar geen waren in waaruit ze waren ze v een opstand in de Griek

Ook den op de Chris uitgeoefend, dat de Grie Testament h of hel regel taald en de het spraak Welke zin het Nieuwe we later zi leen, om dui beeld van zu telijke Kerk Hades of o komst, zoo alle afgestor vigen des Ou toelden daar eigenlijke pla vonden zich leidden daar ren verstoken het zien van stelling van burcht der h den, vormde tus' ziel zou derwereld, dit en daar wel der verdorven in dezen limb hel, zijn ge grendelen van den Satan zij vigen des Oud door Christus hemel overgel de heidenseche met het Chris tus' komst wa van alle gestor heidenseche ide dom van geen dien kerker i triomf van Ch Hades af te d Verbonds uit

Ook hier i heidenseche ide in de apocrie naemde Evang de ontwikkeling hellevaart zoo oefend, is de verblijf, maar „vorst der duls naast Satan op de afgestorven namen, waarme den Hades aan en de Onverzad lie ook aan de Satan, maar de des doods" en evenzeer deren wereld, als Satu De heidenseche i wordt dus let mythologie over wordt nu ook Schriftuurlijke v hel. Treden beld Satan en de h op, straks word als de mythol wereld door de plaats blijft Sata van het doodem wordt nu de O Ouden Verbonds geweest en uit d komst verlost.

Hoe algemeer oude Christelike breken de bewijs geloofsbesef aan invloed der heiden Rufinus verston helle nog in neergedaald in daarom als geli